

alföld

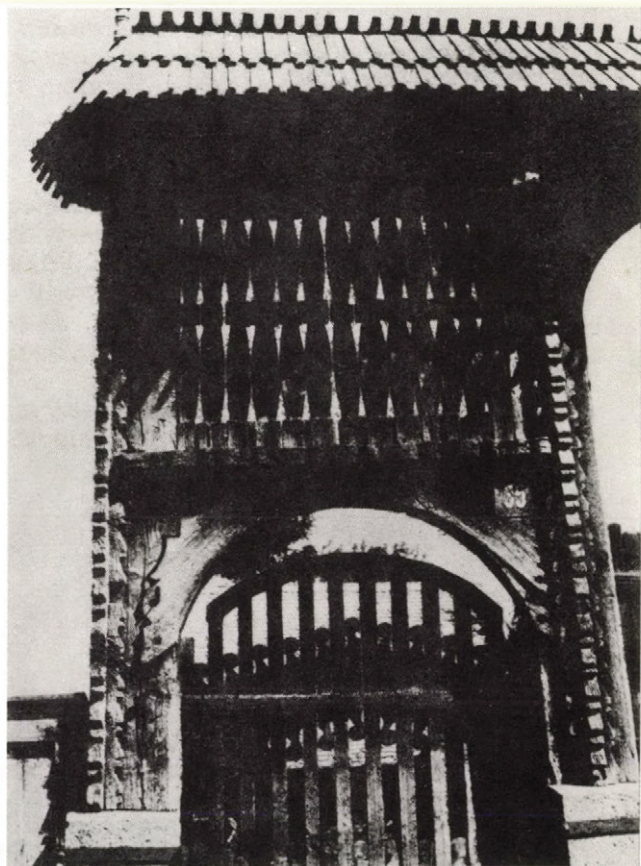
IRODALMI, MŰVELŐDÉSI ÉS KRITIKAI FOLYÓIRAT

BALLA ZSÓFIA
BERTÓK LÁSZLÓ
SZÓCS GÉZA
ZALÁN TIBOR VERSEI

TANDORI DEZSŐ
ELBESZÉLÉSE
TORNAI JÓZSEF
REGÉNYRÉSZLETE

„REFLEXIÓK
EGY KRITIKAI
GONDOLKOZÁSMÓDHOZ”
NYILASY BALÁZS
ESSZÉJE

ÍRÁSOK HATÁR GYÓZŐ
IRODALOMTÖRTÉNETÉRŐL
FARKAS ÁRPÁD
LÍRÁJÁRÓL

NEGYVENHARMADIK ÉVFOLYAM

1992/6

alföld

NEGYVENHARMADIK ÉVFÖLYAM — 1992. JÚNIUS

<i>Balla Zsófia</i> versei: Vendégség: A bárány és a lány, Vendégség: Egy állomáson aludtam, Vendégség: Téli, fagyos, Vendégség: Meghívás napéjegyenlőségre	3
<i>Szöcs Géza</i> verse: Kőd a kifutópályán	5
<i>Darvasi László</i> : A witembergi kötőrők (elbeszélés)	6
<i>Zalán Tibor</i> versei: Alkonyi rom, Némán ácsorognak	12
<i>Kemény István</i> versei: Egy kudarc, megszépítve, Figyelmeztető ballada	13
<i>Tandori Dezső</i> : Hosszú Koporsó (elbeszélés)	15
<i>Bertók László</i> versei: Mikor már költő lenni nem, S ha csak a fülek látszanak, Ahogy esik bele a kőd	30
<i>Tornai József</i> : A menekülő (regényrészlet)	32

tanulmány

<i>Nyilasy Balázs</i> : A szó társadalmi lelke (Reflexiók egy kritikai gondolkozásmódhoz)	46
<i>Márkus Béla</i> : A tárgyszeretet szörnyetege (avagy Határ Győző irodalomtörténete)	60

szemle

<i>Bertha Zoltán</i> : Farkas Árpád: A szivárgásban	68
<i>Keresztury Tibor</i> : Egy radikális szemlélődő (Balla Zsófia: Eleven tér)	76
<i>Pomogáts Béla</i> : Vallomások félmúltban (Páll Árpád: Harangszó a mélyből)	78
<i>Bitskey István</i> : Ostorod volt-e Rodostó? (Szabó Gyula hármaskönyvéről)	82
<i>Mezey László Miklós</i> : Élet- és korrajz (Kós Károly: Életrajz)	84
<i>Fábián Ernő</i> : A menekülés korrajza (Nyíró József: Íme, az emberek!)	87
<i>Sümei György</i> : Két könyv az erdélyi magyar művészetről (M. Kiss Pál: Erdélyi magyar művészek a XVIII—XX. században, Banner Zoltán: Erdélyi magyar művészet a XX. században)	90
<i>Madarász Imre</i> : A Fények vonzásában (Csokonai Vitéz Mihály: Költemények, 3. kötet)	94

képek

Olasz Ferenc erdélyi fotósorozata

tollából [...] A siker a szakemberektől függ, és nem azoktól, akik megveszik a könyvet” — vélekedett az irodalmi folyamatokat belülről megélő író, a mostaninál még jóval nyitottabb, többirányú, többlehetőségű időszakban is tisztán érezve a bezárulás, megmerevedés, megkövülés rossz esélyét. „[...] azt mondják, hogy a zseni csak eressze el a füle mellett az effajta véleményeket, a zseni felette áll annak, hogy törődjön vele, mit beszélnek róla. Csakhogy sajnálatos módon épp a zseniális férfiak és nők törődnek leginkább azzal, hogy mit beszélnek róluk [...] a művész bizony hajlamos egészen szélsőséges módon a szívére venni, amit róla beszélnek. Az irodalom tele van szórva olyan emberek roncsaival, akik az indokoltnál nagyobb mértékben törődtek mások véleményével.” — szól az alkotó író kritikának-irodalmi közgondolkodásnak való kiszolgáltatottságáról a néhány évtizeddel korábban született (esszéistának és regényírónak is) világhírű társnő. „Az alkotókban szegény korszakok nem misztikával magyarázhatók, hanem az igény és megrendelés hiányával” — írta már az egyik legelső irodalomszociológia szerzője...

Akárhogyan is, a kör bezárult. Az „új kritika” hatalmi helyzetben van, a szó társadalmi lelke pedig megunt, félredobott, csúf kis fenyőfaként várja, hogy egyszer még valaki felé forduljon, szeretettel megérintse, fénnel felövezze. Se szeretetteljes odafordulás még sokáig fog késni. A halomba dőlt múlt romjait beborító krízisérzés, a friss, erős kulturális energiák hiánya, a narcissizmus világállapota, a kritikai pozíciók megtartásához rendelkezésre álló neoskolasztikus gondolatmenetek bőséges választéka, az uralkodó gondolkozási patterneket, reprezentatív modelleket mindig készségesen elfogadó (a nyugat-európai szellemi életben honosnál sokkal erősebb, meghatározóbb) hazai komformitás — a megkövültség hatékony, biztos, megbízható fenntartói. Nem volna értelme, hogy áltassuk magunkat. Minden bizonnyal sokáig kell még várni, amíg föltépődik, fölfeslik valahol ez a szoros, tartós szövődék.

MÁRKUS BÉLA

A tárgyszeretet szörnyetege

AVAGY HATÁR GYŐZŐ IRODALOMTÖRTÉNETE

Tönkrenyilazott Szent Sebestyénnek jobban el tudom képzelni magam, mint ronggyáolvasott szentkönyvnek — zárja fejcsóváló utószavát az *Irodalomtörténet* Határ Győzője vagy Határ Győző irodalomtörténete, minek utána nem akarván Ádámról-Éváról kezdeni, elősorolta: a londoni angol rádió Könyvszemle az éteren rovatának mindössze harmadát jelenteti meg, Lakatos István költőtársa gondozásában, a békéscsabai Tevan kiadó. Az egyharmados irodalomtörténetről tartott eligazítást természetesen hajlamának, a demitologizálásnak, a legendarombolásnak engedve megtoldja még három igen lényeges, a kötet egészét érintő megjegyzéssel. Az első, hogy Hongriucsele-jában csak arról a szerzőről írt, aki könyvét megküldte neki. A második még többet elárul a válogatás keményen következetes szempontjairól: ami nem tetszett neki,

arról hallgatott — csenddel köszönte meg a kijuttatott példányokat. A harmadik észrevétel mintha utólag — legalább az utószóban — vissza akarna venni valamicskét a kötetet uraló dicséretekből, mérsékelni óhajtaná elfogult lelken-
dezését: a „veszedelmes versenytárs”-sal, az új angol irodalommal veti össze a magyart, imígyen: ha következetesen a java angolszász irodalom új remekeinek a mértékével mér, hát igen kevés otthonról érkező műről írhatta volna, hogy „korszakos, világvérvényes alkotás”.

Hogy miért kellett mégis több alkotóról s alkotásról hasonló nagyokat mondania, hogy a kérészéletű rádiós írásokban, rögtönzésekben miért járta be olyan sűrűn az elismerés felső fokát — arra sokféle magyarázat adódik még. Az egyik a szerző szóhasználatában kikúrálhatatlan perverzításként szerepel: az angolszász kultúra londoni harsogásában odafigyelni a magyar irodalomra, ez eleve megköveteli az emelt hangot, a túlharsogást, a túlzást magát. Van aztán személyre szabottabb indok is: a legtöbbször idézett és a legtöbbre becsült hazai irodalomtörténészhez, Domokos Mátyáshoz hasonlóan Határ Győző is született „surenchérisseur”, a felmagasztalás rálicitálója, a tárgyszeretet szörnnyetege, aki bárkiről is beszél, gigászi monumentummá válik a keze alatt. Kettejük ízlése lényegében azonos, Határ szerint még az értékrendjük is egybevág, legalábbis a lírában. Kritikusi egyéniségüktől távol áll, hogy túlságosan szigorúak legyenek. Amit meg Pomogáts Béláról állít, dicséretes hibája neki is — és szintén kideríthetetlen, a tárgyszeretet teszi-e avagy a didaktikus rajongás —, hogy egyik-másik mester a róla szóló ditirambikus zengzeteknek alatta marad, az egekbe menesztő méltatás után nem váltja be a hozzá fűzött olvasói reményeket. E rajongásos irodalomtörténethez dohogásként, bár sunyakodó, reszketeg lélekkel hozzáfűzhetnénk mi is, öncélú élcfaragók azt a gonoszkodó megjegyzést, amelyet ő idéz az egyik — rosszmájúságáról ismert — költőbarátjától: olyanok ezek a pompás, páratlan, kitűnő, káprázatos, legígéretesebb, kiváló, kivételes, tüneményes és egyéb ditirambikus jelzőkkel ékesített dics-himnuszok, mint Rossini vígoperáiban a hadaró-áriák: másként, mint egyszerre-kiénekelve nem lehet őket olvasni. Nem hiszünk a két olvasó szemünknek, mennyi s mekkora hajmeresztő engedékenységgel szorult bele a bírálóba, hányszor ül ölében könyvvel, megejtve a gyönyörűségtől, lenyűgözve az opuszok tárgyi és eszmei gazdagságától — akkorának látva s láttatva a kortárs magyar remekírók mezőnyét, hogy körbe forogva, mint a kerge birka, szinte beleszédülünk.

Határ Győző *Irodalomtörténete* abc-rendet tart. Szédülünk tehát mi is névsor szerint! Ács Margit *Beavatása* „remekírás”, „ízig-vérig európai regény”. Albert Gábortól az *Útvesztők, verőfényben* „egyedülálló remeklés”, a proteuszi természetű szerzőhöz fogható „a magyar széppróza mesterei közt... az átváltozás művészetében nem is igen van más”. Csanády János egyéni hangú mívemester, nagy termés betakarítója. Domokos Mátyás dolgozata a tanulmányírás felsőfoka. Földényi F. László visszaadta a magyar esszéírás megújulásába vetett hitét. Illés Endre novellája „maupassant-i remeklés”. Kálnoky László páratlan formaművész; egészében véve klasszikus példakép, Alföldy Jenő pedig neki a kitűnő monográfusa, a tehetségével viszont a Lator Lászlóé vetekszik, ugyanakkor még ő, Kálnoky is megirigyelhetné a „ritka remeklések” Mezey Katalinjának, pontosabban a költőnő magasról induló ontológiai lírájának az „eldobbantását”. Kerényi Grácia tehetsége bámulatot, lelkesedést és hódolatot ébreszt benne, az egyik kötete fölötté van Örkény egyperces novelláinak.

Kodolányi Gyula tüneményes tehetségű és Kurucz Gyula is roppant tehetséges; ismer „parádés névsor”-t, amelyben E. Kovács Kálmánnak is helye van. Lászlóffy Csabát a legígéretesebbek között látja. Marsall László nagy, Mészöly Dezső pedig kiváló költő. Mészöly Miklós minden könyve remekműveket tartalmaz. Szász Imre a lírát leszámítva majd minden irodalmi műfajban maradandót alkotott. Szentkuthy Miklósé a világ leggazdagabb írói palettája. Szilágyi Domokosnak a „még Veress Miklóson is túltevő formakészége” ragadja meg. Szócs Géza fiatal géniusz. Tornai József verselképzelése világevényes, remeklését megilletődve forgatja. Tüskés Tibor pompás monográfiát szerze Csorba Győztről. Vasadi Péterre az a szomorú szerep vár, hogy Pilinszky megüresedett helyére lépjen. Végh György kitárulkozását Rousseau-val mérhetőnek tudja. Segyáltalán, az Akadémiai sorozatban monográfiát érdemelne — egy 1979-es állapotörögzítése szerint — Héra Zoltán is, Kalász Márton is, Tóth Eszter, Mezei András és Székely Magda is. Dobai Péter pedig csakúgy, mint Esterházy Péter és több más, negyven fele járó fiatal, félelmetes tehetségű, nyelvművészetükkel „Tandorit is kenterbe verik, de...”

És ez a „de” vezet el ahhoz az egetverő dilemmához, hogy mi minden történnék akkor, ha — az emlegette párt helyett — a Határ Győző pumpálta hidraulikus piederasztalok hirdelen visszakornyadnának? Kik lennének akkor a pompázatos, a remeklés-sorozat gyártói? Éme fiatalok aligha, hisz őket, Esterházyt kiváltképp, több helyütt megrója, hogy szertelenek az önbecézésben — félti valamennyiüket a „se-vége-se-hossza nyelvicézésbe” való belefulladásból; attól, hogy örökre önbecéző önszórakoztatók maradnak, képtelenek lévén magukat komolyan venni.

Feddő, elmarasztaló szavakat kapnak aztán mások is — firmamentuma két leghitelesebb csillaga, Kálnoky László és Weöres Sándor kivételével szinte bárki kaphatna: kicsit a maga elnevezte „kardántengely-ember” viselkedésének megfelelően. Olyan egyén ez — mondja —, akinek végzete a szabad lengés; minden irányban kibillenhetnek, és ami különös, még tulajdon maguknak is váratlanul kibillenhetnek abból, amit addig egyensúly-helyzetüknek vélték. A legtalálhatóbb példa erre Devecseri Gábor jellemzése: az egyik helyen mint költőfejedelem magaslik ki, akinek 1949-es katonatiszti egyenruhás alakjára is „már-már szinte meghatottan tekint”, másutt viszont már nem részesül felmagasztaló együttérzésben az Írószövetség egykor őrnagyi uniformisban járkáló főtitkára, hisz demokráciaellenesnek, ellenséges elemnek bélyegezte Jékely Zoltánt. A kardántengely vagy — a többször használt, méghozzá kurzívval is kiemelt kép szerint: — a gyomaendrődi rugós mérleg, a kofa, a piaci húzós serpenyő — noha nagyon is alkalmas a finom árnyalatok mérlegelésére — kileng, mégis, másutt is egyensúlyi helyzetéből. Kevesebbet mutat, mint ami, amennyi; mint a másoké.

E kilengésben nem tartva most már abc-rendet, említhetőek a Balázs József regényeiről mondottak („kései, ingerült, lírai falukutatás”), Hajnóczy Péter *A fűtőjének tanmese-tárrá* való kinevezése, Juhász Ferenc „egyet ostromló feltornyadzásai”, az *Anyám* és *A halottak királya* című „tengerikígyók”. Vas István mint elkötelezettségében óvatos, bár óvatosságában is elkötelezett művész jelenik meg. Benjámin László 1964-es kötete, a *Világ füstje* a szekere veszett szekértoló keserveit fűjja. Pilinszky Jánossal mintha megállt volna az idő. Ottlik Géza nemzedéki mintaregénye, az *Iskola a határon* lapjain a provincializmus stigmáit lajstromozza. Nagy Lászlóval kapcsolatban helyén-

valónak, sőt kötelezőnek tartja feltenni a pragmatikus, költőietlen kérdést: helyes-e és valós-e a világról formált mind lesújtóbb képe. Eközben — mintha sportversenyről volna szó — „már-már szinte Weöres kivételes kategóriájának helyzettségévé” avatja. Csoóri Sándort Harsányi Kálmán és Kassák Lajos közé helyezi el — költői magabiztossága, hivatástudata émelyíti. S még elképesztőbb számára Csoóri költői foglalkozástudata, nem is annyira az tehát, amit különben felró neki, hogy tudniillik szerinte nem küzdötte ki a szó éluardi tisztaságát, s hogy nélküli a horizont teljességét, világérvényes igényét. Tandori Dezső szerepének s művészetének megítélésekor már inkább a kardántengely működik. Egyik helyen korszakosnak látatja a jelentkezését, a másikon viszont olyan műbútorasztalozhoz hasonlítja, aki csak a forgácsot és a fűrészport söpri oda a közönség elé, vagyis a mellékterméket — bizonytalanságban hagyva, hogy vajh' a remekbe-nyvezett csodabútort egyáltalán elkészíti-e. Am a harmadik említés sem a legmelegebben elismerő, amikor az esztéta lélekalkat hiperesztéziás szörnnyetegeivel, a magukat önnemzéses alapon, túlbujánzással intézménnyé, jelenségévé kinövő alkotókkal példálózik.

Shogy a holtak közül Rideg Sándorra, mint kivételesen tehetségtelen íróra emlékezik, hogy Urbán Ernőnek a lefetyelő dialógusai jutnak eszébe — aligha meglepő. Még az sem, hogy noha a Rákosi Jenő reinkarnációjának gúnyolt Király István Ady könyvére, „mamut-monográfiájá”-ra szán méltató szavakat, a szerzőt szarkasztikus humorral kitűnő „adyológus”-nak, a „párt-ide-Ady-kutató”-jának nevezvén, lényegében mégis megtagadná tőle a „szellem embere” rangot, csakhogy a hatalom exponenseként tüntethesse fel. Ezek után is szájtátva, az igazi meglepetés kiváltotta csodálkozással olvassuk azonban, ahogy a Márai Sándort és Cs. Szabó Lászlót gyorskarikatúrában ábrázoló Illés Endrének helyesel: Márai mérhetetlen hiúsága, tehetsége elvesztegetése, teljes kiszáradása, illetve Cs. Szabó szerepjátszása, menekülésének és bujdosásának a póza lesz torzképének tárgya. S ha mindehhez hozzávesszük, hogy Határ Győző a magyar próza panteonjában az egy Szentkuthy Miklós — „mindnyájunk mestere” — kivételével senkinek, se Kassák Lajosnak, se Déry Tibornak, se Illyés Gyulának, se Németh Lászlónak nem szorgoskodik kegyfűlkéket nyitni, akkor elfogadhatjuk helyenkénti önbírálatát is. Megtoldva azzal, hogy bizony, nem csak ama hírneves, a harminc év irodalmáról szóló áttekintését tarthatná hézagosnak, elnagyoltnak, tévetegnek. De mert azzal a szemléletes önértékelésével sem lehet vita, hogy Isten előtt mindannyian csupán tolongva lábatlankodó röfik vagyunk — vele együtt, miként Szentkuthyról írta, előzőkenyen nevetünk mi is a pápai tévedhetetlenségen, és örülhetünk, hogy ha túlságig és szertelenül rajong is valakiért avagy veri el a port valakin — ez irodalomlátásunk kiszélesítésére és javára válik. Így megbocsátjuk neki — neki bocsátjuk meg — azt az ízlésficamot is, hogy a kötet válogatója és szerkesztője, Lakatos István — mint aki a bal kezét nyújtja át a jobbhoz magának egy meleg gratulációra — a róla szóló méltatások csokrával kedveskedik saját magának, a bokrétában afféle köszöntőkártyákkal, hogy „élő klasszikus”, hogy „káprázatos elbeszélő tehetség” meg hogy „legalább akkora barázdát fog maga után hagyni irodalmunk megőszült tengerén, mint Szabó Lőrinc”.

Csodálkozhatunk ezek után, hogy Határ Győző csodálkozik a magyar irodalom nárcizmusán, önbecézésén, továbbá az öntetszelgő írás-diáren? Az legalább kitetszik e Lakatos-portrékból is: az *Irodalomtörténet* stílusa nem „körülköpődös” — a szerző egyik szavával nem siet agyonütni a másikat,

gondosan kerülve, hogy valaki mellett lekötelezze magát. Bár egy helyütt számot ad a klasszikus szigorhoz való vonzódásáról, mégis inkább a visszafogott ítéleteivel, a szelindek gyanújával, gonoszkodó képeivel tűnik ki — hosszánák után. Iróniával fűszerezve adja elő dörmögnivalóit. Kedveli, amikor „kényesen undorgunk”, tudakolva, „lehet-e nagyon-nagy tisztelettel fanyalogni”. Ritka eset, hogy belemérgeli magát valami hitbe, meggyőződésbe — a leggyakrabban önironikus viszonyul tenmagához, megengedi s megbocsátja magának a tévelygéseket, a „koca-kritikus ámolygása”-it, hogy olyan hevenyészett képet rajzoljon a tárgyáról, amelyik ráadásul még „félrevezető, rosszindulatú, hanyag, hamis és hiányos” is. A szabadkozásoknak, az irodalomtörténeti-kritikusi szerep s jog serény és szerény elhárításának ez a sűrű hálója sem takarja azonban el a határozott és egyértelmű ítéletek vonalát, a jól kivehető irodalmi értékrendet. Még ha — mint maga bevallotta — következetességet számon kérni rajta megengedhetetlen és lehetetlen is.

Ám jobbára ez is csak az egyes alkotók megítélésére igaz. Folyamatokat, törekvéseket és irányokat eltérés nélkül különít el, különböztet meg és definiál. A hazai irodalmi élet jellegzetességeinek a felsorolásában is épp annyira választékos — ha nem is leleményes —, mint amennyire következetes. Általában a magyar kultúráról való gondolkodásának van néhány — kedves szavával — „öreghorgonya”. Jó eszközök ezek, hogy észrevételeinek, rögeszméinek és ideáljainak rögzítését és kiemelését szolgálják.

Az első számú, több helyre leeresztett és több kapás öreghorgonya az, hogy a Kádár-rendszer Magyarországa államosított mandarin-irodalmat termelt, kényelmet, létbiztonságot nyújtva a literátus kasztnak, módot a kis pecsenyesütőgetőknek; a koszorús-költői szinekúrák farvitorláján a „négy-nyolcsoros illatszellentések”-re képes névtelenek, a sekélyes modernkedők, a divatmajmoló álkísérletezők is a nemzeti eltartottság vizeire érhettek.

Kevesebb kapás, ám ugyancsak sűrűn és erősen bedobott horgony az irodalom, főként pedig a költészet szerepének, jelentőségének hazai túlbecsülése. Magyarországot egyhelyütt a költészet inflációja hónapok nevezi, ahol nem a has-, de a versmenés az országos diaré. Másutt valami irdatlan átlátszó üvegburának látattja a költészet mindent takaró védőburáját, ismét másutt a versszennyezést közvetlenül a benzingőzők után következő ártalomnak nevezi — mindenütt hozzátéve: Nyugaton érvénytelen az az értékrend, hogy a vers művelése egyenlő az országlással, s egy-egy vers országos jelentőségű tétemény. Angol költőnek lenni: életküzdelem — állítja George Szirtesről írván, megtoldva ismét azzal, hogy még a beérkezett költő még az elismert java-költészetével „sem keresi meg a melegvizet”.

Két, körülbelül azonos formájúra és súlyúra kalapált, egyazon hullám horpasztotta öreghorgonyt akaszt aztán egyfelől a közéleti, másfelől a „poszt-ultra-meta-neo-avant-gárd” irodalom tengerfenekébe. A saját beszédei mámorító illatát mellre szívó közelőket, a vátesz, a lángelme, a próféta, a nemzetét vezérlő tűzszlop szerepével és igényével fellépőket éppúgy éri, változatosabbnál változatosabb, leleményesebbnél leleményesebb gáncs, mint a posztavantgárd zsákutcájában öncélúan portyázókat, a vers fogantatásának elébezsongó vakszövegek íróit is, és egyáltalán, a század izmusainak világszerte felcsattanó ricsaját. Az irodalomra ránehezülő „dirib-darab szellem”, vagyis a politika átkát ítéli súlyosabbnak, mégis. Ezt az általa is diagnosztizált irodalmi provincializmusunk fő okának. Megnevezve az újabb korszak öreghorgonyát

bedobó kapitányt, Illyés Gyulát: ő 1965-ben szerinte implicite árulónak bélyegezte azt, aki csak író akar lenni. Félévszázados programnak tudja: kiebrudalni az irodalomból a politikát, visszaszerezni a megalomán publicistáktól, közélőktől és közélősdiktól — jóllehet az egész magyar közszellemnek a politikával történő fertőzését több mint másfélszáz évre vezeti vissza, alkalmasint a délibábos történetíráshoz és a gyorsított nemzeti csinosodáshoz. De ha nem kutatná is, mióta követelték megezen a tájon az írótól, hogy elsősorban a politika midenese, csicskása és kifutója legyen — akkor is a Teljesség felé Weöres Sándorának látomása kísértene s vonzaná: „irmagját se túrd magadban semmiféle társadalom-javító szándéknak. Mert minden elvont közösség ködkép; és aki a ködben rohangál, előbb-utóbb elevent tipor”. A magyar irodalom kórlapjáról azonban hasonló meghökkenéssel olvassa le a csörömpölő úrvandálok, a szabadvers elefántcsapdáiba esettek jeleit is — elioti kifigurázással mondvá, hogy pozitívan értékelendő az irodalompolitika lelkifurdalása, aminek eredményeképp e számos „neo-nouveau, poszt és riposzt avantgárd” író mesterműve napvilágot láthatott.

Sem a közélők, sem a fűzfa-avantgárdok tehát. Amiben Határ Győző hisz, és amit Weöres Sándorral együtt oszt: az édes anyanyelv halálraszánt hazafisága. Vagy másképpen, Illyéssel polemizálva, Kabdebó Tamáshoz viszont csatlakozva: az az igazi alkotó létállapot, amikor nem a haza, hanem a világ van a magasban — a haza a mélyben, ami szerinte a patriotizmus helyett a lépték kérdése. Kigúnyolni tehát az érzelmek teátrális dülleszkedését — vonzódni viszont a klasszikus szigorhoz, a szigorú építkezéshez, az építő logikához, az architektúrához, a logikus tisztázáshoz, a tiszta koncepcióhoz. Bevallani a legkonzervatívabb iskolához való tartozást, vagyis a személyiséget helyezni előtérbe, a maga eleven élménykörnyezetével, a „társadalmi háttér őfőméltóságával”, a költői-írói műhely titkaival, történeteivel, anekdotáival, életrajzi eseményeivel. Jó iskolának, bizony, hogy jónak tartani Mikszáthot. Dicsérni az irodalomtörténelemben az átélő, a beleérző képességet. Meggyőződésnek nevezni, Kányádi Sándorral egyetértve, hogy a líra igazi hordozója a mondott szó. — Ilyen a kép, mit az *Irodalomtörténet* filozofikus alkatú Határ Győzője magáról sejtet, körvonalaz.

De mert e harmadirodalomtörténetről írni is — Szent Pál-i szóval — végéremehetetlen munka, aminek úgyis csak a biztos beleveszés reményében vághattunk neki, és mert a másodlagos harmadlagosság, a megugató megugatása: a tanulmányt írni a tanulmányírásról komikussága különben is mosolyt fakasztó — több minden ínycsiklandó különbségről, lélegzetelállító elméncségről, nem utolsósorban pedig magvaváló gondolatról hallgatva, a szerző több vesszőparipáját lovagolatlanul hagyva, ám szigorúan megszabva most már, „merre a csálé, s merre a hajs” — csupán a Szent Sebestényi nyilatkat fognánk ezután kézbe: nem tönkre nyilazni — Határ Győzőé helyett — a könyv testét, hanem megmutatni azokat a sebeket, amelyeket a szerzői és a szerkesztői lazasság, slamposság egymást túllícitálva ejtett rajta.

E sebek láttán az még nem töltheti el az olvasót gátlásokkal, nem indíthatja bizarr elképzelésekre, hogy kétszer is (7. és 8. l.) „komplexum”-ot szednek a komplexus helyett. Az viszont, hogy a delphi templom felirata, a gnóti szeauton helyett valami különös járműre utalón a „gnóti sze autón” szerepel (11.) már figyelmeztetheti, ismerje meg tenmagát. Például ne a bor (?), a Vin (31. l.), de a Via Sacrán keressen fülkét a magyar alkotónak, ha már „nekromantikus” és

„harspex” (101.), holott jobb lett volna haruspexnek lennie, talán ebben az esetben a „szangvinikurságá”-n (112.), ezen a minden bizonnyal bordélyházi pedigréjén is segít valamit. A „mozaikarabok”-at (249.) viszont senki sem mentheti föl, ez olyan egyértelmű, „tiszta” (265.) bocsánat, tiszta, mint amennyire az is, hogy Pomogáts kötetében nem „élesen kontúrozott portékát” (303.), hanem portrékat találunk — hogy respektákulumba avagy „receptákulumba” illően-e (342.), a csoda tudja. Csak remélhetjük, így is, úgy is „elesz” (372.), de ha ez nem sikerül, elvesz valamennyit eredendő provincializmusunkból, mely miatt kideríteni buták vagyunk, vajon ki az a Borgesei (372.), s ki „Borghes” (468.), netán Atya s Fiú-e egyszemélyben, mondjuk, a Borgesében. Az sem mindegy, valakinek-valaminek a tejébe vagy a „teljébe” (437.) pottyanunk-é, „próbaszöveg!”-et, „antológiá!”-t (468.) vagy pedig prózaszöveget és antológiát lapozgatva, esetleg azzal tartva izgalomban magunkat, vajon Weöres drámájának, *A kétféjű fenevadnak* mi a pontos címe, és együgyűnazon a lapon (443.) miért íródik négyszer — négyféleképpen, amikor például a Konrád-regényt, *A városlapítót* lehet kétszer kétféleképpen (520.), a Határ-regényt, a Heliánét pedig egyszer, és akkor is rosszul, hibásan írni (480.) — mintha ez utóbbit nem fenyegetné az eladhatatlanság titokzatos veszélye, az a megfejthetetlen eladói mutatvány, amikor „ramsolja a bolt” (484.). Ugyanilyen titokzatos szertartás lenne egyenlő falatok helyett „feladatokban” (500.) enni meg a Gömöri-versben emlegetett apánkat, továbbá hősköteménybe illően utánajárni valaki „eposztkatedrálisá”-nak (524.).

E vidámító baklövések nyilainak se szerik, se számuk. Szaporán záporoznak. A névaláírások sem ritkák: Csaplár György — talán Vilmos (185.). Éltető József — talán Lajos (309.) helyett, Veress Péteren (516.) már fel sem akadnánk, azt viszont jó volna eldönteni, István avagy János névre hallgat-e a Demény családból való (516.), Tamás-e (553.), megtagadván Mihály voltát, Servet.

Hüm-hüm illeti, hangos, a ténybeli tévedéseket. Legyenek bár olykor oly mulattatóak és vigasztalóak is, mint például ama túlvilági szeánszok, amelyek egyikéről 1972-ben Szabó Lőrincz — így bizony, -cz-vel! — Szigeti Endrének még levelet írhatott (495.). A halálnemmel a költő kedvese, Korzátí Erzsébet esetében is baj van — nem elég baj maga a halál, ráadásul még kétféleképpen is kell elpusztulni: egyszer a fiatalkori tüdőbaja viszi el az embert (asszonyt), máskor meg öngyilkos lesz (357., illetve 359.). Halállal jegyes az a jelentés is (478.), mely szerint „Domokos István halála óta” Erdélyben Lászlóffy Aladár volna a par excellence poéta. Vagy Szilágyi Domokos itt a szellemidézett, vagy a Svédországban élő jugoszláviai magyar költő, Domonkos István, akinek viszont hosszú élete lehet a földön, ha halála hírért költötték. Hogy miért muszáj siettetni az elmúlást, azt Nagy Lászlóval kapcsolatban is fel lehet tenni, hisz elhunytának időpontja 1977 februárja (525.) helyett 1978 januárja.

Am nemcsak az alkotók, személyek járhatnak pórul. Irodalmi események is. Férfet kétség például ahhoz, különösen Pilinszky Jánosnak a Sárközi Mártához írott levelei ismeretében, de az emlékezetéből a Szabó Pál-regény, az *Isten malmai* bírálatát törölő Lengyel Balázs vallomásait olvasva is, hogy az Újhholdat csakugyan „kivégezték”, „betiltották” volna (218.). Ha igen, csak olyan formában, mint a többi korabeli folyóirat jórészét. Ahhoz viszont kétség sem férhet, hogy az Írószövetségnek sem 1975-ben, sem pedig utána nem volt debreceni kongresszusa (511.), és Tóth Dezső is aligha a Társadalomtudományi — inkább a Társadalmi — Szemlében szemlézett. Hosszabb fejtegetést kívánna,

hogy miért és hogyan keverednek össze az *Emberavatás* című antológia szerzői, a megújulás első nemzedékének tagjai a második hullámmal, valamint az úgynevezett derékhaddal, Sánta Ferenc, Kamondy László jelentkezése a Maróti Lajoséval, Kardos G. Györggyével, sőt Jókai Annáéval, aztán meg Cseres Tiboréval, Szeberényi Lehelével.

A nemzedéki szálak szétszalazása olyan, mintha hegyük s tolluk szerint válogatnánk szét a nyílvevesszőket, csakhogy e testes könyvre lőjünk velük. Állhatnánk pedig leeresztett s lábhoz tett fegyverrel is e — fegyvertény, Határ Győző teljesítménye előtt. Hogy inkább láttattuk s láttuk Tönkrenyilazott Szent Sebestyénnek, semmint ronggyá olvasandó szentkönyvnek — ez még ha az ő képzeletéhez igazodva történt is, egy fejcsóválásnál többet talán nem érdemel. Ha Határ Győző *Irodalomtörténete* sok sebből vérző könyv, vigasztalásul szolgálhat akkor a szerző számára is az a gondolata, hogy miként Krisztuséra a kereszténység, akként érzelmileg az európai humanizmus az emberi mártíriumra épül.

